

Rapportage Identificatieproject Buurderij Doesburger Eng

Maart 2009

Rapportage Identificatieproject Buurderij Doesburger Eng

Deze rapportage is in opdracht van InnovatieNetwerk uitgevoerd door:
R. Hilhorst, Green Valley

Contactpersoon InnovatieNetwerk
Dr.ir. M.C.H. Wagemans

Dit rapport is opgesteld in het kader van het thema 'Duurzaam Ondernemen',
concept 'Buurderij'.

Postbus 19197

3501 DD Utrecht

tel.: 070 378 56 53

www.innovatienetwerk.org

Het ministerie van LNV nam het initiatief tot en financiert InnovatieNetwerk.

ISBN: 978 – 90 – 5059 – 393 – 9

Overname van tekstdelen is toegestaan, mits met bronvermelding.

Rapportnr. 09.2.212, Utrecht, maart 2009.

Voorwoord

De ontwerpen die door InnovatieNetwerk zijn gemaakt voor nieuwe plattelands-ondernemingen hebben veel los gemaakt. Op diverse plaatsen in Nederland zijn mensen aan de gang gegaan om de ontwerpen in praktijk te brengen. Zoals ervaringen met realisering van ingrijpende vernieuwingen doorgaans aantonen, is daar veel enthousiasme voor nodig. Maar enthousiasme is niet genoeg. Het vraagt ook uithoudingsvermogen. En op de derde plaats is nodig dat initiatiefnemers ook dezelfde ambities delen. Ook dat is geen eenvoudige opgave. Dat geldt zeker wanneer er sprake is van nieuwe verbanden en wanneer er samenwerking moet groeien tussen partijen die soms voorheen geen enkele band hadden met elkaar.

Daarom is het verstandig om van meet af aan scherp in beeld te brengen wat mogelijke deelnemers verwachten. Welke doelen streeft men na? Welke ambities heeft men? Welke bijdrage wil men leveren en wat verwacht men van andere deelnemers? Is men het eens over de uitgangspunten? En over de randvoorwaarden?

Dat proces heeft op de Doesburger Eng veel aandacht gekregen. Er was en is sprake van veel plannen en initiatieven en er bestaat ook in brede kring de bereidheid om daarmee vernieuwend aan de slag te gaan. Maar de uitkomst van dit vooronderzoek leert ook dat er sprake is van verschillen. De plannen die verschillende ondernemers hebben laten zich nog niet zo gemakkelijk combineren in een ontwerp. Dat hangt voor een deel samen met het feit dat sommige plannen al vrij ver zijn uitgewerkt terwijl anderen nog meer in een verkennende fase zitten.

Dat heeft tot de conclusie geleid dat het concreet uitwerken van een businesscase voor een Buurderij Doesburger Eng thans een stap te ver is. Daarom is het in de huidige omstandigheden beter niet aan een arbeidsintensief ontwerptraject te beginnen. Dat laat onverlet dat de diverse afzonderlijke plannen van individuele ondernemers diverse elementen bevatten die zeer wel ook in buurderijverband realiseerbaar zouden zijn.

Het rapport geeft een feitelijke registratie van activiteiten die zijn ondernomen om de kansen op en buurderijontwerp te verkennen. Het geeft ook een realistisch beeld van wat er zoal komt kijken bij het van de grond krijgen van een ingrijpende vernieuwing zoals een buurderij. Menigeen die met vergelijkbare plannen bezig is, zal zich erin kunnen herkennen.

Dr. G. Vos,
Directeur InnovatieNetwerk

Inhoudsopgave

	Blz.
Vowoord	
Samenvatting	1
1. Probleemstelling en opdracht	5
1.1 Context en scope	5
1.2 Gebiedsproces tot nu toe	5
1.3 Probleemstelling	6
1.4 Opdracht	6
1.5 Planning en verantwoording	7
2. Werkwijze	9
2.1 Ontwerpstappen	9
2.2 Uitgangssituatie	9
2.3 Plan van aanpak voor de identificatiefase	11
2.4 Uitvoering	12
3. Verslag van de gesprekken en interviews	15
3.1 Gesprekken met agrariërs	15
3.2 Gesprekken met overige betrokkenen	16
3.3 Feedback van de Stichting Buurtschap Doesburger Eng	17
4. Analyse	21
4.1 Vraagstelling	21
4.2 Ontwerpprincipes	21
4.3 Ontwerpruimte en commitment	22
4.4 Financieel-economische invulling	23
4.5 Werkwijze	24
5. Richtingen voor een Buurderij-ontwerp	25
5.1 Kansen voor een Buurderij	25
5.2 Ontwerprichtingen en ontwerpprincipes	26
5.3 Toepasbaarheid van ontwerpvarianten	29
6. Conclusie en advies voor vervolg	31

7. Achtergronddocumenten	35
Summary	37

Samenvatting

Identificatieproject

In de Doesburger Buurt in Ede is al enkele jaren een gebiedsproces gaande. In een eerdere voor de Gelderse Vallei uitgevoerde verkenning naar de mogelijkheden van een 'buurderij' achtte men de Doesburger Eng kansrijk. Dit identificatieproject is als eerste fase voor een eventueel ontwerpproces uitgevoerd. Doel ervan was na te gaan of er voldoende commitment aanwezig is, en of men het eens is over de uitgangspunten voor de opzet van een buurderij.

Fasering

Bij dit identificatieproject is de volgende fasering gevolgd:

- A. Gesprekken, kleine bijeenkomsten, inclusief voorbereiding en tussenrapportage.
- B. Organisatie van een bijeenkomst met direct betrokkenen om de haalbaarheid en uitgangspunten van een eventueel vervolg vast te stellen (ontwerpprincipes en ontwerpproces).
- C. Eindrapportage en eventueel projectvoorstel voor een buurderij-ontwerp.

Tussen fase A en B is een 'go/no go'-beslismoment opgenomen, op basis van de verwachte aanwezige energie en de eensluidendheid voor een geslaagd buurderij-ontwerp.

Aangevoerde onderwerpen voor een buurderij-ontwerp

De gesprekken zijn in eerste instantie gevoerd met boeren en grondgebruikers van de Doesburger Eng. Daarbij is aangesloten op eerdere (project)ontwikkelingen op de Doesburger Eng, met als onderwerpen: voer van eigen bodem, grondmobiliteit, functieverandering en verbreding (zorg-educatie). Tijdens de gesprekken is getoetst of er voldoende commitment bestaat om aan een buurderij te werken, welke wezenlijke elementen de buurderij zou moeten bevatten (ontwerpprincipes) en wat de ontwerpruimte is. Nagegaan is binnen welke kaders er energie en commitment is. Kenmerkend voor de gesprekken met de agrariërs was de welkome, open en loyale houding. Er kwamen allerlei – vooral inhoudelijke – zaken op tafel. Zaken die in het eerdere project ook al naar voren waren gekomen, maar die tot nu toe niet zo concreet op bedrijfsniveau waren benoemd. Verder werd geconstateerd dat de bereidheid om samen iets op te pakken, sterk zal afhangen van de concreetheid van de voorstellen. De behoefte aan concretisering leeft bij veel betrokkenen. De opmerking "Tot nu toe is er veel gepraat maar is nog weinig tastbaar" spreekt daarbij voor zich. Tegelijkertijd is er zeker ook waardering voor de ontwikkelingen tot nu toe.

Uit de interviews met boeren blijkt dat een drietal onderwerpen leeft:

1. **Grond en grondgebruik**, zowel voor landbouwdoeleinden als in het kader van landschap- en natuurbeheer en toegankelijkheid;
2. Verbreding middels **landbouw en zorg**;
3. In mindere mate: **energie**.

Op alle drie de fronten is het belang van een gezamenlijke en geïntegreerde aanpak onderkend.

Een buurderij-ontwerp zou ten minste één of alle drie de onderwerpen kunnen omvatten.

De genoemde onderwerpen hebben de volgende gezamenlijke kenmerken:

- Ze passen binnen de aandachtsvelden van de visie van de Doesburger Eng.
- Ze hebben te maken met de boer-buurrelatie.
- Ze zijn direct van invloed op het bedrijfseconomisch resultaat van de participerende boerderijen/bedrijven.
- Een samenwerking geeft extra toegevoegde waarde.

Een vierde onderwerp is de ontwikkeling van **buurtboerderijen** of zogenoemde **boer-en-buurboerderijen**. Hierbij kan worden verwezen naar de in ontwikkeling zijnde zorgboerderij op de Doesburger Eng, een initiatief voor de opzet van een landgoed(zorg)tuinderij en de plannen voor buurtboerderij De Engelenhoeve. Nieuwe vormen van voedselproductie kwamen niet of nauwelijks aan de orde.

Draagvlak en commitment

In tweede instantie zijn gesprekken gevoerd met de Gemeente Ede, andere ondernemers en betrokken deskundigen, en zijn zaken ingebracht bij het bestuur van de Stichting Buurtschap Doesburger Eng. Deze laatste stichting is tijdens het vorige project opgericht en fungeert momenteel als de trekkende gebiedsorganisatie.

Uit de interviews blijkt dat men in zekere mate openstaat voor een goed gesprek en mentale sponsoring. Dit betekent evenwel nog geen commitment.

Voor vrijwel iedereen geldt dat een redelijk zicht op uitvoering een randvoorwaarde is voor echte participatie. Dat zal evenwel niet het geval zijn voor de benodigde planvorming en het ontwerpproces die nodig zijn voor een buurderij-ontwerp. Een en ander nog afgezien van het feit dat een buurderij-ontwerp geen dagelijkse kost is voor betrokken agrariërs. Ook voor de omgeving geldt dat men zich na een meerjarig project met de nodige ups en downs liever stort op uitvoeringsgerichte zaken. Het duidelijkst komt dat naar voren in het verslag over de keuzes en opstelling van de stichting.

Samenvattend

- De belangstelling voor een buurderij-ontwerp is zeker aanwezig.
- Commitment en ontwerpruimte verschillen per onderwerp.
- In elk geval is de ontwerpruimte beperkt tot uitzicht op concrete uitvoering en implementatie.

- Het vernieuwende van een eventueel buurderij-ontwerp is vooral gelegen in een publiek-private, financieel onafhankelijke vorm van samenwerking. Het draagvlak daarvoor is op dit moment minimaal.
- Meer haalbaar is concrete samenwerking op het gebied van buurtboerderijen en landbouw en zorg. De vraag die hierbij rijst, is of de ontwikkeling ervan voldoet aan de criteria voor een projectmatig ingestoken buurderij-ontwerpproces.

Gelet op de voorgaande constatering is in overleg met de opdrachtgever besloten om pas op de plaats te maken in het Identificatieproject Buurderij.

Concrete resultaten

- De boeren zijn in de eerdere projecten min of meer buiten beeld gebleven. Het identificatieproject heeft een aantal ideeën, plannen en mogelijkheden onder de aandacht van de gebiedsorganisatie gebracht. Parallel aan dit project zijn deze ingebracht in een onder de verantwoordelijkheid van de stichting opgesteld gebiedsprogramma. Dit programma, opgenomen in Bijlage B van dit rapport, is tevens onderdeel van een beleidsnotitie van de Gemeente Ede.
- De discussie over publiek-private samenwerking, de rol van een gebiedsorganisatie en het denken over een uitvoeringsorganisatie leidde tot een advies aan de Stichting Buurtschap Doesburger Eng over de uitbouw van de gebiedsgerichte samenwerking (zie Bijlage E). Enkele buurderij-ontwerpen passen in de daarin voorgestelde ontwikkeling.
- Het identificatieproject leverde een viertal prikkelende ontwerprichtingen voor de buurderij:
 - Boerenlandgoed Doesburger Eng'lenhoven.
 - Buurtboerderijen Doesburger Eng.
 - Boer Eng en Buur Kernhem.
 - Sorghsaem, Samen in zorg.

In Hoofdstuk 5 zijn deze ontwerpvoorstellen nader beschreven. Het advies is om deze in een later stadium aan de orde te stellen.

1. Probleemstelling en opdracht

1.1 Context en scope

In de Doesburger Buurt in Ede is al enkele jaren een gebiedsproces gaande. In een eerdere verkenning naar de mogelijkheden van een 'buurderij'¹ in de Gelderse Vallei, uitgevoerd door de Stichting Kerk en Grond en SVGV, achtte men de Doesburger Eng kansrijk voor een buurderijproject. Dit identificatieproject uitgevoerd als een eerste fase voor een eventueel ontwerpproces. Doel daarvan was na te gaan of er voldoende commitment aanwezig is, en of men het eens is over de uitgangspunten voor het ontwerp van een buurderij.

1.2 Gebiedsproces tot nu toe

In 2006 en 2007 heeft op de Doesburger Eng een omvangrijk project plaatsgevonden: een participatief proces met boeren, bewoners en omwonenden om tot een gezamenlijke visie over de inrichting, het beheer en de ontwikkeling van de Doesburger Eng te komen. Fase 1 resulteerde in het visiedocument 'Kijk op de Toekomst van de Doesburger Eng'. In 2007 is fase 2 opgepakt, met als belangrijke onderwerpen:

- De institutionalisering van een gebiedsorganisatie; (geïnspireerd door een historische bestuursvorm: de Buurtspraak van de Doesburger Buurt);
- Het opstellen van een uitvoering- en exploitatieplan (gebiedsprogramma);
- De ontwikkeling van een beleidsnota als opmaat voor een nieuwe bestemmingsplan.

De ervaring leerde dat een gebiedsproces als dit zich moeilijk in een projectmatig tijdsplan laat forceren; de doorlooptijd van het voorgaande project verdubbelde. Hoewel er substantiële voortgang is geboekt, zal tegelijkertijd op de ontwikkelde voedingsbodem nog veel werk verzet moeten worden voordat gesproken kan worden van een stevige gebiedsorganisatie met een langjarig toekomstperspectief. Een eventueel vervolg van dit identificatieproject kan hieraan bijdragen.

¹ Buurderij: In de toekomstvisie 'Doesburger Eng' is de cruciale rol van boeren geduid voor het behoud van een waardevol agrarisch cultuurlandschap. Niet als beheerders van een agrarisch openluchtmuseum, maar als actieve ondernemers inspelend op maatschappelijke ontwikkelingen en behoeften van burgers, zoals een aantrekkelijk landschap, toegankelijkheid ervan (wandelen en fietsen), zorg, educatie en voedselproducten van eigen bodem. Om deze doelstellingen te bewerkstelligen, wordt het buurderijconcept van InnovatieNetwerk als leidraad genomen. Zie www.innovatienetwerk.org.

1.3 Probleemstelling

De uitdaging is om de tot nu toe ontwikkelde ideeën te verzilveren. Via 'buurtspraak' en pittige discussies is door de buurtschap gewerkt aan een ideaalbeeld. Voor de inrichting van de Doesburger Eng is een visie opgesteld waarop de Gemeente Ede kan voortborduren. De uitdaging is nu om van het papier los te komen en concrete ontwikkelingen in gang te zetten: tastbaar, zichtbaar en niet vrijblijvend. 'Spa in de grond' is het motto!

Probleem is echter dat het vooral gaat om grond- en eigenaargebonden ontwikkelingen. In dat geval moeten eigenaren het wel eens zijn met de voorgestelde ontwikkeling. Deze moet tevens passen in het beleid en het geheel aan randvoorwaarden en regels van de gemeente en hogere overheden. Om hier voortgang in te boeken, is uithoudingsvermogen nodig, alsmede eensgezindheid, organisatie en voortdurend nieuwe impulsen en inspanningen van betrokken bewoners en ondernemers van de Doesburger Buurt.

Het 'laten gebeuren' vereist inhoudelijke afstemming van zienswijzen, een gezamenlijk beeld van de ontwikkelingsrichting, voor ieder individueel: het onderkennen van de kansen en mogelijkheden, de bereidheid tot het maken en nakomen van afspraken (ook zakelijk), en bovenal onderling vertrouwen. Al deze zaken vereisen systematische sturing en structuur (organisatie).

In vervolg op het eerdere project heeft de Stichting Buurtschap Doesburger Eng dit proces opgepakt. Zij beschouwt zich als aanjager van verdere ontwikkelingen. De Stichting legt daarbij vooral het accent op landschapontwikkeling, waarvoor de Gemeente Ede hoofdfactor is. Er is daardoor minder aandacht voor overig particulier initiatief, de potentiële bijdrage van boeren aan het landschapsonderhoud en het gebruik van agrarische cultuurgrond.

In het identificatieproject staat de bijdrage van boeren juist centraal – niet alleen voor een vitaal agrarisch cultuurlandschap, maar zeker ook in de boer-en-buurrelatie. Het buurderijconcept zoals ontwikkeld door InnovatieNetwerk biedt tal van aanknopingspunten en een projectmatige/ procesmatige aanpak voor een buurderijontwerp.

1.4 Opdracht

De opdracht voor het Identificatieproject Buurderij Doesburger Eng behelst in beknopte vorm het volgende:

Via keukentafelgesprekken bij betrokkenen, ondernemers en boeren uit de Doesburger Buurt nagaan of ze willen werken aan een vernieuwend ontwerp van een buurderij. Er zal

worden afgetast waar voor betrokkenen de grenzen liggen voor actieve deelname, wat de ontwerpruimte is, wat wel en niet ter discussie mag staan, en wat de bereidheid is om anderen te laten participeren in de bedrijfsvoering. Afhankelijk van de bevindingen zal een projectplan voor het vervolg worden opgesteld.

De Stichting Green Valley is opdrachtnemer. Het onderzoek is uitgevoerd door Rien Hilhorst, die als projectleider was betrokken in het voorgaande project. De Stichting Buurtschap Doesburger Eng had een essentiële rol in het identificatieproject. Leerervaringen zullen door Green Valley beschikbaar worden gesteld voor vergelijkbare processen in andere regio's.

Geplande activiteiten:

- A. Gesprekken, kleine bijeenkomsten, inclusief voorbereiding en tussenrapportage.
- B. Organisatie van een bijeenkomst met direct betrokkenen om de haalbaarheid en uitgangspunten van een eventueel vervolg vast te stellen (ontwerpprincipes en ontwerpproces).
- C. Eindrapportage en eventueel projectvoorstel voor een buurderij-ontwerp.

1.5 Planning en verantwoording

De tijdplanning uit de offerte was december t/m april – een doorlooptijd van 5 maanden. Om evenwel geen vermenging van activiteiten te verkrijgen, is dit identificatieproject pas gestart ná de formele afronding van het eerdergenoemde project tijdens de buurtspreek van januari 2008.

De voorbereidende werkzaamheden voor het buurderijproject zijn maart 2008 van start gegaan.

De gesprekken werden in augustus afgerond. Van de gesprekken zijn korte gespreksverslagen gemaakt. In juni/juli is tussentijds teruggekoppeld naar opdrachtgever, bestuur van de Stichting Doesburger Eng, geïnterviewden en overige betrokkenen. In de tussenrapportage van september zijn een analyse en een advies opgesteld voor een eventueel vervolg.

In overleg met de opdrachtgever is in oktober besloten om af te zien van een vervolgproject. Aan de basisvoorwaarden – dat wil zeggen: één gezamenlijke ambitie, een eensluidende keuze van de richting en ruimte voor vernieuwing – werd niet voldaan.

Met deze eindrapportage is het identificatieproject afgerond.

2. Werkwijze

2.1 Ontwerpstappen

Het rapport van Caalders² geeft een duidelijk beeld van een buurderij, zowel van het ontwerp als het ontwerpproces. De in dit rapport gevolgde aanpak onderscheidt de volgende stappen:

- **Procesontwerp.** Op basis van een eerste oriëntatie wordt een procesontwerp opgesteld. Het levert een plan van aanpak.
- **Ontwerpprincipes.** In een volgende verkenningsfase met betrokkenen worden de uitgangspunten voor de nieuwe buurderij opgesteld – hier ontwerpprincipes genoemd. Het is een weergave van de visie en missie van de buurderij en de uitgangspunten voor het ontwerp.
- **Conceptontwerp.** Met direct betrokkenen en met externe ondersteuning – om vermeende onmogelijkheden en belemmeringen te doorbreken en bespreekbaar te maken – komt men tot één of meer inrichtingsalternatieven.
- **Institutioneel ontwerp.** In deze vervolgstap, waarin mensen verantwoordelijkheid willen en kunnen nemen, komt men tot een concreet plan, waarbij het conceptontwerp op verschillende onderdelen wordt uitgewerkt tot een consistent geheel.

Deze stappen leiden tot een vernieuwend ontwerp, en in het geval van de Doesburger Eng tot een implementeerbare en misschien deels al geïmplementeerde bedrijfsvoering van de gebiedsorganisatie.

De identificatiefase van onderhavig project heeft betrekking op de twee eerstgenoemde stappen, te faseren als volgt:

- A. Gesprekken, kleine bijeenkomsten, inclusief voorbereiding en verslag.
- B. Organisatie workshop, inhuur deskundigen.
- C. Rapportage/projectvoorstel voor vervolg.

2.2 Uitgangssituatie

Zoals aangegeven is aan dit identificatieproject een proces van gebiedsontwikkeling en -organisatie voorafgegaan. De ontwerpprincipes van een toekomstige buurderij zullen zeer waarschijnlijk voortbouwen op deze ontwikkelingen. Enkele belangrijke

² Caalders, dr. Janine, Bureau BUITEN, 'Een ontwerp voor een buurderij', rapport 05.2.115, InnovatieNetwerk, Utrecht, december 2005.

ontwikkelingen zijn hierna weergegeven. Ze dienden tevens als aangrijpingspunt voor de gesprekken.

- **De Gemeente Ede en landgoed Kernhem.** De Gemeente Ede is eigenaar van het Landgoed Kernhem en tevens eigenaar van ca. 40 ha landbouwgrond op de Doesburger Eng, aangrenzend aan Kernhem. Het grondbedrijf wil dit inzetten overeenkomstig de visie van het gebied, onder meer voor de twee biologische boerderijen van Landgoed Kernhem. Ook zijn er ideeën over een grondbank, waarbij grond (van particulieren) in pacht worden genomen en vervolgens wordt uitgegeven aan boeren die deze in lijn met de visie in gebruik nemen.
- **Reconstructie.** In de Reconstructie Gelderse Vallei en Veluwe is de Doesburger Eng opgenomen als verweving- en deels extensiveringgebied. De Eng vormt onderdeel van het Nationaal Landschap Veluwe. De wens is om het waardevolle agrarisch cultuurlandschap te behouden. Men heeft zich uitgesproken voor extensieve/biologische landbouw. Voor zowel stoppende als actieve en verbredende boeren biedt de visie kansen en ontwikkelmogelijkheden. Daarvoor is een gezamenlijke zoektocht nodig naar de mogelijkheden die de Reconstructie biedt.
- **Landgoed Groot Zonneoord.** Noaber Foundation ontwikkelt op de voormalige Doesburger Heide (nu bos) het Landgoed Groot Zonneoord in samenhang met het Vita Valley-concept. Bij de ontwikkeling daarvan is nu al ingehaakt op de ontwikkelde visie voor de Doesburger Eng. Met name door aankoop van een boerderij – aangrenzend aan het molenterrein – en de ontwikkeling van een zorgboerderij gericht op de reïntegratie van jongeren door het uitvoeren van werkzaamheden in het landschapsbeheer. De boerderij ligt tegenover de Doesburger molen. In samenwerking met de gemeente wil men tevens een oude schaapskooi herbouwen. De exploitatie ervan wil men overlaten aan het gebied zelf. De schaapskooi zal gebruikt worden voor informatiedoeleinden, als theeschenkerij, als buurthuis, et cetera – eventueel in combinatie met openstelling en gebruik van de molen.
- **Landschappelijke kwaliteiten en toegankelijkheid.** Landschapsbeheer Gelderland ontwikkelde in opdracht van de Stichting Buurtschap Doesburger Eng (SBDE) een landschapsbeheerplan. Met de Noaber Foundation en de Gemeente is een pilotproject ‘Landschappelijke Kwaliteit’ uitgevoerd. Beide projecten leveren diverse aangrijpingspunten voor gerichte ontwikkeling. Mede op initiatief van burgers is een wandelroute uitgezet en een opzet gemaakt voor een Klompenpad.
- **Stichting Buurtschap Doesburger Eng als geformaliseerde gebiedsorganisatie.** In de beleidsvisie van de Gemeente Ede inzake de Doesburger Eng wordt de vorming van de Buurtschap bestuurlijk aanhangig gemaakt. De SBDE wordt gezien als trekker van de gebiedsorganisatie.

2.3 Plan van aanpak voor de identificatiefase

Fase A: Gesprekken, interviews

- **Keukentafelgesprekken met agrariërs.** De haalbaarheid van een buurderij-ontwerp is sterk afhankelijk van de bereidheid van boeren om mee te werken aan een innovatief denk- en werkproces. Niet alleen vanuit eigen bedrijfsbelang, maar ook vanuit oprechte betrokkenheid, binding met de Doesburger Eng en het onderschrijven van de visie. Voor de gesprekken met boeren is een notitie opgesteld, die vooraf werd toegezonden. Hierin is een aantal concrete onderwerpen benoemd, waaronder landschapsbeheer, grondgebruik, reconstructie, verbredingactiviteiten en mestproblematiek. Aan de hand daarvan is nagegaan in welke mate er energie bij boeren en verbreders is om te werken aan gemeenschappelijk te benoemen uitdagingen.
- **Interviews met overige betrokkenen en stakeholders.** Naast boeren zijn er ook andere stakeholders en sponsors in het gebied, waaronder Landgoed Groot Zonneoord (Baan), restaurant L'Orage, de Gemeente Ede en de Stichting Vernieuwing Gelderse Vallei. Ook met deze partijen zijn gesprekken gevoerd.
- **Feedback van en naar de Stichting Buurtschap Doesburger Eng.** In de bestuursvergaderingen van de Stichting is steeds gerapporteerd over het project en bij de Stichting – al of niet expliciet – is getoetst of zij de drager wil zijn voor een vervolgproject.

In alle gesprekken zijn steeds de volgende hoofdvragen getoetst:

- Is er voldoende commitment om aan een buurderij te werken?
- Welke wezenlijke elementen dient de buurderij te bevatten? (ontwerpprincipes)
- Wat is de ontwerpruimte? Binnen welke kaders is er energie en commitment?
- Hoe wil men aan de opzet van een buurderij werken?
- Welke aanknopingspunten zijn er voor een financieel-economische invulling van de buurderij?

Van de gesprekken en bijeenkomsten zijn korte verslagen gemaakt. Op basis van de beantwoording van bovengenoemde vragen is de haalbaarheid van een succesvol ontwerpproces ingeschat.

Fase B: Workshop

Bedoeling is om aan de hand van de tussenrapportage van de bevindingen van fase A te besluiten over een 'go/no go' van een eventueel vervolg. Bij een 'go' zal een workshop worden georganiseerd

waarin boeren, bestuurders, burgers en overige direct betrokkenen om de tafel gaan zitten om, op basis van het voorwerk, een concreet vervolgplan en de randvoorwaarden te formuleren.

Zo nodig zullen daarbij ervaringsdeskundigen worden uitgenodigd om de verschillende onderwerpen in te leiden en waar nodig het gesprek inhoudelijk en procesmatig in goede banen te leiden.

Fase C: Eindrapportage en plan van aanpak voor vervolg

Bij een 'no go' zal de eindrapportage gericht zijn op uitdieping van de factoren die tot deze conclusie hebben geleid. Een en ander als input voor onderzoek in andere gebieden. Bij een 'go' zal invulling worden gegeven aan het vervolgplan: een beschrijving van de startsituatie, ontwerpprincipes, ontwerpruimte, de actoren, de procesmatige aanpak, et cetera.

De ontwerpprincipes hebben betrekking op de missie en organisatie van de toekomstige buurderij. Een belangrijk uitgangspunt daarbij is participatie. Een grote betrokkenheid en actieve deelname van burgers is essentieel voor een verandering of ontwikkeling zoals die wordt voorgestaan. Aan de hand van de opgestelde uitgangspunten kan een planning (inclusief samenstelling van de werkgroepen) worden opgesteld om tot een geïntegreerd buurderij-ontwerp te komen.

2.4 Uitvoering

De uitvoering van het project ligt bij dhr. R.A. Hilhorst van Green Valley voor wat betreft het voeren van de gesprekken, de projectcoördinatie en de rapportage. Waar gewenst wordt hij bijgestaan door externe ervaringsdeskundigen en/of procesbegeleiders.

De rol van de Stichting Green Valley als opdrachtnemer en coördinator van de uitvoering is dezelfde als in fase 1 van het project 'Doesburger Eng'. De doelstelling van Green Valley is om overdraagbare concepten, ontwerpen en systemen te ontwikkelen, toepasbaar voor plattelandsondernemers en verbredende boeren in het bijzonder. Het onderhavige project sluit daar nauw bij aan. Met de inzet van de projectcoördinator onder aansturing van de Stichting Buurtschap Doesburger Eng worden de continuïteit van het gebiedsproces, de aanpak en 'het gezicht' geborgd.

Aanscherping door opdrachtgever

InnovatieNetwerk vraagt in haar opdrachtformulering voor de uitvoering expliciet aandacht voor de volgende punten:.

- **Ontwerp.** Het project moet resulteren in een financieerbaar plan voor een ontwerp van een buurderij, en bouwt voort op de activiteiten die in dit kader reeds hebben plaatsgevonden.
- **Beweegredenen tot deelname.** Wezenlijk hierin is dat scherp in beeld wordt gebracht wat de diverse personen en partijen beweegt tot deelname. Daarbij gaat het niet slechts om het in kaart brengen van belangen zoals ieder die ziet, maar met name ook om het expliciet duiden van motieven en beweegredenen. Dit laatste punt is van

belang om in beeld te krijgen wat mensen beweegt, maar ook om te ontdekken waar voor ieder de grenzen liggen voor deelname. Dat is van belang om duidelijk aan te kunnen geven hoe groot de zoek- en ontwerpruimte is bij het maken van een buurderij-ontwerp: wat mag wel en niet ter discussie staan, en wel of niet onderdeel worden van het nieuwe ontwerp?

- **Ontwerpprincipes.** Eveneens moet helder worden aangegeven welke ontwerpprincipes centraal dienen te staan en over welke uitgangspunten partijen het eens zijn. Eventuele verschillen in opvatting dienen expliciet te worden geduïd omdat de ervaring leert dat dergelijke verschillen in een eventuele latere fase, de voortgang van het project aanzienlijk kunnen frustreren. Als voorbeeld: de vraag in welke mate en op welke terreinen ondernemers bereid zijn tot samenwerking c.q. tot het accepteren van externe zeggenschap bij de bedrijfsvoering, dient helder te worden beantwoord. Ook dienen kritische factoren die een ontwerptraject kunnen verstoren in beeld te worden gebracht.
- **Plan van Aanpak.** Het op te stellen plan voor de ontwerpfase dient het karakter te hebben van een financierbaar voorstel, inclusief een overzicht van partijen die bereid zijn tot (mede)financiering.
- **Eindrapportage.** De eindrapportage dient een volledig overzicht te bevatten van uitgevoerde activiteiten, en met name van de daarbij opgedane ervaringen.

3. Verslag van de gesprekken en interviews

3.1 Gesprekken met agrariërs

Voordat met boeren gesprekken zijn gevoerd, is een startnotitie opgesteld waarin de volgende inhoudelijke gespreksonderwerpen zijn aangereikt:

- Voer van eigen bodem,
- Grondmobiliteit,
- Functieverandering,
- Rood voor rood,
- Verbreding (zorg-educatie).

Met de volgende boeren zijn gesprekken gevoerd:

1. Dirk van den Brandhof, Groen label-varkensmester: over bedrijfsuitbreiding en eventuele bedrijfsverplaatsing;
2. Jan Visser, veehouder: over zijn plannen omtrent landbouw en zorg, zijn behoefte aan landbouwgrond;
3. Wouter van Engelenhoven, melkveehouder en biologische legpluimveehouderij: over de verbondenheid van de Van Engelenhovens met de Doesburger Eng, grondmobiliteit, zonnepanelen, verbreding;
4. Bart Kemp: over functieverandering, cultuurhistorie, buurtboerderij;
5. Ben Minnen: over samenwerking tussen boeren in het gebied, zijn eventuele bestuurlijk inbreng;
6. Henk van Roekel, stoppende boer: over nieuwe bedrijfsvoering en grondmobiliteit;
7. HenkJan Adams: over betrokkenheid bij het gebied.

Bijlage A, waarin een verslag van de gevoerde gesprekken is opgenomen, is toegespitst op de onderwerpen van dit onderzoek. Een uitgebreid, met feiten gestaafde weergave van de achtergronden en bedrijfsvoering is vastgelegd in een eerder opgestelde vertrouwelijke rapportage over deze en meer bedrijven.³

In een terugkoppelingsbrief aan agrariërs/boeren werd het volgende gerapporteerd:

³ Rippen, L. en M. Fischer, 'Quick Scan Agrarische Bedrijvigheid Doesburger Eng', 2004 (vertrouwelijk).

“In mijn bezoeken ben ik in eerste instantie begonnen bij de boerenbedrijven. Daarin ontmoette ik een welkome, open en loyale houding. Er kwamen allerlei zaken op tafel. Rode draad was daarbij:

- Een grote interesse in grondruil, koop of verkoop. Vooral gericht op een betere verkaveling, meer huiskavel, het tegengaan van versnippering en met een grote voorkeur voor bedrijfsmatig agrarisch grondgebruik. Een en ander als belangrijke voorwaarde voor behoud en ontwikkeling van het specifieke agrarische cultuurlandschap. Geconstateerd werd dat de grondprijs hoog is en er daardoor onverwachte grondverkopen zullen plaatsvinden, die kunnen leiden tot andersoortig – minder gewenst – gebruik.
- Geconstateerd wordt dat de Gemeente Ede, met relatief veel grond op de Doesburger Eng, in de positie is om samen met het gebied in de grondposities te sturen. Transparantie, een coöperatieve insteek en ‘elkaar vinden’ zijn daarvoor de sleutel.
- Op veel bedrijven speelt op een of andere manier functieverandering, verbreding en/of uitbreiding. Ook onderzoekt een bedrijf de mogelijkheden van bedrijfsverplaatsing. Er is veel dynamiek.
- De nieuwe eigenaar van de Engelenhoeve overweegt de ontwikkeling van een buurtboerderij.
- Verder spelen er nogal wat initiatieven op het terrein van landbouw en zorg op en rondom de Eng. Uitgesproken werd dat een onderlinge samenwerking mogelijk grote meerwaarde biedt voor de ontwikkeling van deze nieuwe activiteiten.

Allemaal zaken die in het eerdere project ook al naar voren kwamen, maar die tot nu toe niet zo concreet en op bedrijfsniveau werden benoemd. Verder heb ik geconstateerd dat de bereidheid om samen iets op te pakken, sterk zal afhangen van de concreetheid van de voorstellen. Er is behoefte om voorbij de “praatfase” te komen. Tegelijkertijd is er grote waardering voor de ontwikkelingen rondom de nieuw op te zetten zorgboerderij en schaapskooi aan de Zonneoordlaan.”

(Rien Hilhorst, Wageningen, juni 2008)

De onderwerpen voor samenwerking in een buurderij hebben betrekking op landbouw en zorg, grondbiliteit, functieverandering en financiering. Allemaal onderwerpen die ertoe doen en waarbij een stevige samenwerkingsvorm met duidelijk belegde verantwoordelijkheden en afspraken, van grote invloed kan zijn op de realisatie van de toekomstvisie van de Doesburger Buurt.

3.2 Gesprekken met overige betrokkenen

Met de conclusie van de vorige paragraaf in het achterhoofd, zijn vervolggelassen buiten de directe boerenkring aangegaan met:

1. Marion Brouwer, initiatief landgoedtuinderij,
2. Dhr. Anne Sauer, hoofd Grondzaken van de Gemeente Ede,
3. Bert Budding, Landschap- en Groenbeheer van de Gemeente Ede, met onder meer de Doesburger Eng als werkgebied,
4. Theo Dijkstra, Landgoed Groot Zonneoord, ontwikkeling zorgboerderij aan de Zonneoordlaan,
5. De heren Storms en Van Tiel, restaurant L'Orage,
6. Tony Colijn, betrokken bewoner wonende in de oude molenaarswoning,
7. Anne Jansen, Stichting Vernieuwing Gelderse Vallei, regiocoördinator voor dit gebied.

Tevens is gesproken met Fred van den Tempel (deskundige/adviseur voor ondernemers in het landelijk gebied) en Helmer Wieringa, Land & Co (adviseur Gemeente Ede). Zij gaven praktische tips en advies voor de verdere uitwerking. Ook is gesproken met Frits Huijbers, voormalig wethouder van Gemeente Wageningen. Hij is adviseur/formateur voor de gebiedsorganisatie/het platform Wageningse Eng. Van een aantal gesprekken is in Bijlage B een samenvatting gegeven.

Enkele constatering:

- De ideeën en motivatie van mevr. Brouwer om een landgoedtuinderij te ontwikkelen passen, in een van de ontwerprichtingen voor een buurderij.
- Het beleid ten aanzien van het gebruik van de gemeentelijke gronden op de Doesburger Eng, de deskundigheid en medewerkingbereidheid van het hoofd Grondzaken van de Gemeente Ede kunnen positief bijdragen aan een eventueel buurderij-vervolgproject.
- Noaber Foundation/Landgoed Groot Zonneoord leveren met hun sponsorship en concrete ontwikkelingen en initiatieven een grote en gewaardeerde bijdrage aan de buurtvorming van de Doesburger Buurt.
- Adviseurs en kenners van het gebied zetten kanttekeningen bij het innovatievermogen van betrokken boeren en het werkelijke commitment van bewoners. Een buurderij heeft in hun ogen de grootste kans van slagen als enkele ondernemers/boeren (van buiten) de handen ineenslaan en een gerichte ontwikkeling in gang zetten.

3.3 Feedback van de Stichting Buurtschap Doesburger Eng

Positie van de Stichting Buurtschap Doesburger Eng

De stichting vervult een actieve rol in de gebiedsorganisatie. In de buurtspraak van januari 2008 heeft zij naar de buurt teruggekoppeld. Daarbij zijn enkele door de stichting geëntameerde ontwikkelingen gepresenteerd:

- Het Landschapsplan (ontwikkeld door Grontmij),

- Het Landschapsbeheerplan (ontwikkeld door Stichting Landschapsbeheer Gelderland),
- De plannen omtrent aan de Zonneoordlaan: ontwikkeling van een zorgboerderij en bouw van een schaapskooi nabij de molen (initiatief van Groot Zonneoord/Baan),
- Voorstel voor de oprichting van een Vereniging Doesburger Buurt, geïnspireerd door de oude Buurtschap Doesburg.

De in 2007 getoonde voortvarendheid van de Stichting oogstte alom lof en respect.

In 2008 is door de stichting de belangstelling voor een **vereniging** gepeild. Hiervoor werd een uitgebreide toelichting opgesteld, die breed is verspreid. De bedoeling daarbij was om de stichting uit te faseren en de trekkende rol in het gebied over te dragen aan een vereniging. De vereniging zou bij de Gemeente Ede de status van Dorpsraad moeten verwerven.

Op een tweetal punten is het anders gelopen:

- Een status van dorpsraad sluit voor dit buitengebied niet aan op het gemeentelijk beleid. De Gemeente adviseerde om voor de Doeburger Eng een 'gebiedscommissie' in te stellen.
- De belangstelling van bewoners en omwonenden om lid te worden, bleek vrijwel nihil. Optimistisch bezien een gevolg van het feit dat niet duidelijk werd gemaakt wat de vereniging precies ambieert en gaat doen. Aannemelijker is de constatering dat in het algemeen gesteld applaudisseren gemakkelijker afgaat dan actief meedoen.

De Stichting heeft in vervolg hierop besloten om:

1. Haar rol van gebiedsmakelaar en intermediair naar de Gemeente Ede voorlopig in te blijven vullen en de eventuele oprichting van een vereniging te temporiseren;
2. Haar bestuur te versterken met bewoners, agrariërs en kenners van het gebied (Tony van der Werf en Ben Minnen);
3. Te focussen op het bevorderen van uitvoeringsgerichte projecten (projecten rondom de molen).

De Stichting en het Identificatieproject Buurderij

Onder bovenvermelde dynamiek is het identificatieproject uitgevoerd. Het projectvoorstel en de bevindingen werden teruggekoppeld in de zeswekelijkse bestuursvergaderingen. Vanwege de dynamiek kon er door het bestuur beperkt aandacht worden gegeven aan dit identificatieproject, en was er onvoldoende gelegenheid om door te praten over kansen en mogelijkheden van een buurderij.

De discussie werd vooral beïnvloed door de weerbarstige praktijk en problemen die zich aandienen. Daardoor is er meer gedacht en gesproken over problemen en kortetermijnoplossingen dan over kansen en mogelijkheden voor de toekomst.

Een korte weergave van de discussie over enkele buurderij-onderwerpen:

- Het buurderijproject is beschouwd als ‘iets voor boeren’, met als kanttekening dat gesignaleerde ontwikkelingsperspectieven erg hoog gegrepen zijn.
- De concrete ontwikkeling van de buurtboerderij Engelenhoeve is als concurrerend beschouwd voor de plannen rondom de zorgboerderij aan de Zonneoordlaan (*First things first*).
- Samenwerking en interventie m.b.t. grondgebruik lijken fictie. Gerefereerd wordt aan de ervaringen met het Lunters Landfonds (Kieft).
- Het initiatief voor bedrijfsverplaatsing van de boerderij van Van den Brandhof is beschouwd als een zaak voor de Reconstructie.
- De in een advies geformuleerde stappen voor een stapsgewijze ontwikkeling van de gebiedsorganisatie, waarin ook het ontwerpproces voor een buurderij werd opgenomen, is ontvangen als een voortzetting van het eerdere proces; hetgeen ten koste zou gaan van de uitvoeringsgerichte ontwikkelingen.
- De koers van de stichting is sterk gericht op invulling van het door de Gemeente in het vooruitzicht gestelde budget voor landschapsbeheer en uitvoeringsgerichte projecten op de Doesburger Eng.

Bovenstaande kan worden gelezen als een vooralsnog afhoudende houding van de stichting. Op dit moment ontbreken de voorwaarden om constructief te participeren in een buurderij-ontwerp. Het begrip ‘buurderij’ en het tegelijkertijd starten van een project om hiervoor een ontwerp te maken, lijkt te vaag, onbegrepen en te ver weg van uitvoering.

4. Analyse

4.1 Vraagstelling

Er zijn ca. 15 interviews afgenomen. Aanvullend is met enkele betrokken deskundigen gesproken. Aan de Stichting Buurtschap Doesburger Eng is gerapporteerd en zijn mogelijke ontwikkelrichtingen voorgelegd. Het voorgaande hoofdstuk rapporteerde over de inhoud van de gesprekken. In dit hoofdstuk worden de resultaten aan de hand van de volgende vraagstelling geanalyseerd:

- Welke wezenlijke elementen dient de buurderij te bevatten? (ontwerpprincipes)
- Wat is de ontwerpruimte? Binnen welke kaders is er energie en commitment?
- Welke aanknopingspunten zijn er voor een financieel-economische invulling van de buurderij?
- Is er voldoende commitment om aan een buurderij te werken?
- Hoe wil men aan de opzet van een buurderij werken?

4.2 Ontwerpprincipes

Uit de interviews met boeren blijkt dat een drietal onderwerpen leeft:

1. **Grond en grondgebruik**, zowel voor landbouwdoeleinden als in het kader van landschap- en natuurbeheer en toegankelijkheid,
2. Verbreding middels **landbouw en zorg**,
3. In mindere mate: **energie**.

Op alle drie de fronten is het belang van een gezamenlijke en geïntegreerde aanpak onderkend.

Een buurderij-ontwerp zou ten minste één of alle drie de onderwerpen kunnen omvatten.

De genoemde onderwerpen hebben de volgende gezamenlijke kenmerken:

- Ze passen binnen de aandachtsvelden van de visie van de Doesburger Eng.
- Ze hebben te maken met de boer-buurrelatie.
- Ze zijn direct van invloed op het bedrijfseconomisch resultaat van de participerende boerderijen/ bedrijven.
- Een samenwerking geeft extra toegevoegde waarde.

Een vierde onderwerp is de ontwikkeling van buurtboerderijen of zogenoemde boer-en-buurboerderijen. Hierbij kan worden verwezen naar de in ontwikkeling zijnde zorgboerderij aan de Zonneoordlaan, de ideeën van mevrouw Brouwer voor de opzet van

een landgoed(zorg)tuinderij, en de plannen van de familie Kemp voor buurtboerderij De Engelenhoeve.

Geen onderwerp: nieuwe productiemethoden of vernieuwend grondgebruik

Nieuwe vormen van voedselproductie zijn niet of nauwelijks aan de orde geweest. Relatief veel bedrijven van de Doesburger Eng zijn bezig met verantwoorde biologische veehouderij – onder meer enkele biologische pluimveehouders (leghennen), een biologische melkveehouder op het Landgoed Kernhem en een Groen label-varkensmesterij. Het merendeel van de grond op de Eng wordt echter aangewend voor gangbare productie van veevoer en grasland. Gemeente Ede streeft ernaar om haar grond uit te geven aan de twee biologische pachtboeren van het aan de Doesburger Eng grenzende Landgoed Kernhem. In de gesprekken is een eventuele samenwerking op dit terrein evenwel niet aangestipt.

4.3 Ontwerpruimte en commitment

Onderstaand is aangegeven wie van de geïnterviewden serieuze belangstelling toonde voor de bovengenoemde onderwerpen:

- **Grond en grondgebruik:** Van den Brandhof, Van Engelenhoven, Visser, Kemp, Minnen, Adams, Van Roekel (allen boeren), Colijn (burger), Sauer (Gemeente Ede), Anne Jansen (SVG).
- **Landbouw en Zorg:** Kemp, Minnen, Visser, Dijkstra (Noaber), Brouwer, Leger de Heils.
- **Energie:** Van Engelenhoven, Minnen, Profound Engineering.
- **Buurtboerderijen:** Van Engelenhoven, Kemp, Dijkstra, de Stichting Buurtschap Doesburger Eng.

Een buurderij-ontwerp behelst een aantal randvoorwaarden, zoals:

- Bedrijfsmatige samenwerking,
- Verweven van maatschappelijke doelen,
- Financieel-economisch zelfstandige organisatie,
- Inspraak van de ‘klant’ in de bedrijfsvoering,
- Vernieuwend/systeminnovatief.

Geconstateerd kan worden dat onderwerpen als grond, landbouw en zorg, energie, et cetera – op individueel bedrijfsniveau – niet als innovatief aangemerkt kunnen worden. Het vernieuwende karakter bij de Doesburger Eng zal vooral gelegen zijn in een vernieuwende vorm van publiek-private, financieel-economisch onafhankelijke samenwerking.

Belangstelling betekent niet vanzelfsprekend commitment

Uit de interviews blijkt dat men in zekere mate openstaat voor een goed gesprek en mentale sponsoring. Dit betekent evenwel nog geen commitment om te werken aan een buurderij-ontwerp met bovengenoemde consequenties.

Voor vrijwel iedereen geldt dat een redelijk zicht op uitvoering een randvoorwaarde is voor echte participatie. Dat zal evenwel niet het geval zijn voor de eerste fase van een buurderij-ontwerp. Daarbij komt nog dat een buurderij-ontwerp geen dagelijkse kost is voor betrokken boeren. Ook voor de omgeving geldt dat men zich na een meerjarig project met de nodige ups en downs liever stort op uitvoeringsgerichte zaken. Het duidelijkst komt dat naar voren in het verslag over de keuzes en opstelling van de Stichting.

Conclusie

- De belangstelling voor een buurderij-ontwerp is aanwezig.
- Het daadwerkelijke commitment en de ontwerpruimte zullen per onderwerp verschillen.
- In alle gevallen is de ontwerpruimte beperkt tot het zicht op concrete uitvoering en implementatie.
- De boeren wensen voor de eigen agrarische bedrijfsvoering zelfstandig en onafhankelijk te blijven.
- Het vernieuwende van een ontwerp is gelegen in een publiek-private, financieel onafhankelijke vorm van samenwerking. Het draagvlak daarvoor is op dit moment minimaal.
- Meer haalbaar is concrete samenwerking op het gebied van buurtboerderijen en landbouw en zorg. De vraag die hierbij rijst, is of de ontwikkeling ervan voldoet aan de criteria voor een buurderij-ontwerp.
- Meest uitdagend is om tot een integraal gebiedsbeheer te komen, waarbij eigendom en gebruik van de 180 ha grond (en gebouwen) van de Doesburger Eng centraal staan. Bij slechts enkelen is de 'durf' bespeurd om hierover te filosoferen.

4.4 Financieel-economische invulling

De Stichting Buurtschap Doesburger Eng draaide tot nu toe op subsidies. In de komende tijd wordt de slagkracht van de stichting evenwel beperkt door de aanwezige middelen. Er is voornamelijk voor gekozen om niet zelfstandig middelen te werven en de ontwikkeling en uitvoering aan de Gemeente Ede over te laten.

Deze keuze staat haaks op de principes van een buurderij, die gericht is op een actieve, participatieve ontwikkeling van een financieel zelfdragende organisatie.

In de gesprekken zijn diverse financiële bronnen voor financiering van de buurderij aan de orde gekomen: de zorgmarkt (PGB, AWBZ), landschapsfonds, landschapsveilingen, teruglevering van energie (woonwijk Kernhem), betaalde diensten (paardenstalling), donaties, boer-buurarrangementen, subsidies, marges op grondtransacties, om niet inbreng van gemeentegrond, et cetera. Probleem voor de invulling daarvan is de benodigde organisatorische slagkracht om bronnen aan te boren en de (maatschappelijke) diensten tot waarde te brengen. In het ontwerpproces van een buurderij is een 'sluitende' begroting een belangrijk agendapunt. Voor een zich ontwikkelende gebiedsorganisatie zou dit onderwerp beleidsprioriteit moeten zijn.

4.5 Werkwijze

De vraag hoe men aan een buurderij-ontwerp zou willen werken, kan op grond van de interviews niet worden beantwoord. Om tot een eensluidende aanpak te komen, zou daarover per ontwerprichting met direct geïnteresseerden van gedachten gewisseld moeten worden.

Gelet op de bovenstaande analyse is besloten om het identificatieproject tussentijds af te ronden, zonder aansluitend een plan van aanpak voor een ontwerpproces op te stellen. Op de werkwijze van een eventueel ontwerpproces van een buurderij is derhalve niet verder ingegaan.

5. Richtingen voor een Buurderij-ontwerp

5.1 Kansen voor een Buurderij

Het buurderij identificatieproject is erop gericht om bij grondeigenaren, grondgebruikers en agrariërs na te gaan welke gewenste ontwikkelingen zij identificeren en in hoeverre zij actief willen participeren in een ontwerptraject voor een buurderij:

Buurderij-ontwerp: De ontwikkeling van een gebiedsgerichte samenwerking van betrokken ondernemers, gericht op publieke en maatschappelijke dienstverlening aan de burgers (inclusief behoud van landschappelijke waarden) en waarbij betrokken 'klandizie' mede invloed heeft op deze dienstverlening.

Een buurderij betekent niet per se een uitbouw van de huidige Stichting. Wel kan er sprake zijn van een goede onderlinge communicatie en nauwe samenwerking. De buurderij is een organisatieconcept. Een institutioneel opgerichte/operationele buurderij behoeft niet per se 'buurderij' te heten. Een buurderij is onderdeel van een gebiedsorganisatie als geheel.⁴

Uit de gehouden interviews bleek hiervoor belangstelling te bestaan. Evenwel met één belangrijke kanttekening: de buurderij zal doel- en uitvoeringsgericht moeten zijn. De inhoudelijke ontwikkelingen die geïnterviewden voor ogen staan, sluiten nauw aan bij de eerder ontwikkelde visie. Verder kan worden geconstateerd dat een nieuwe vorm van samenwerking/gebiedsorganisatie in evenwicht zal moeten zijn met de eigen verantwoordelijkheden van ondernemers, met name ten aanzien van de bedrijfsvoering.

Verder lijkt het vernieuwende en innovatieve karakter van plannen en ambities niet direct gelegen in de inhoud van de onderkende projecten. Immers, de opzet van een groundbank, bedrijfsverplaatsing of een buurtbuurderij is niet bepaald vernieuwend. Dit type ontwikkeling zien we ook elders in het land. **Wel vernieuwend is de**

⁴ Definitie gebiedsorganisatie: In de wandelgangen wordt een gebiedsorganisatie veelal vereenzelvigd met één bekende juridische entiteit zoals een stichting of vereniging. Dat is ook handig omdat daarvoor de spelregels voor het bestuur en overige verantwoordelijkheid bekend zijn. Voor de ontwikkeling van de beoogde gebiedsorganisatie van de Doesburger Eng is dit uitgangspunt wellicht te beperkend. Van organisatie is immers al sprake als er tussen personen of organisaties duidelijke afspraken bestaan. Voorbeelden daarvan zijn een samenwerkingsverband, projectorganisatie, convenant en wellicht ook een gebiedscommissie.

publiek/private benadering bij het tot stand komen van visie en de worsteling van een gebiedsorganisatie in het tot uitvoering brengen ervan.

InnovatieNetwerk heeft betrokkenheid bij vervolgfases afhankelijk gesteld van de vraag of en voor zover in brede kring de bereidheid aanwezig is te werken aan patroondoorbreekende vernieuwingen.

5.2 Ontwerprichtingen en ontwerpprincipes

Voor een vernieuwend buurderij-ontwerp is het goed om enige afstand te nemen van de huidige gebiedsorganisatie.

Op grond van de interviewresultaten en de gesprekken zijn vier ontwerpvarianten c.q. richtingen voor een buurderij geschetst:

1. Boerenlandgoed Doesburger Eng'lenhoven.
2. Buurtboerderijen Doesburger Eng.
3. Boer Eng en Buur Kernhem.
4. Sorghsaem, Samen in zorg.

Qua ambitieniveau is 1 het meest vergaand en daardoor misschien het meest uitdagend, ook voor het bereiken van de gewenste aandacht en beleidsprioriteiten bij Provincie en Gemeente.

Voor alle varianten gelden de volgende algemene ontwerpprincipes:

- Missie en doelstellingen van de buurderij sluiten aan op de visie van de Doesburger Eng.
- De buurderij richt zich op (sociaal-maatschappelijke) dienstverlening aan burgers.
- De landschappelijke kwaliteiten, natuurwaarden en voedselproductie van de Doesburger Eng leveren een belangrijke bijdrage aan deze dienstverlening.
- Zelfdragend: een ondernemende insteek en een gezonde financiële basis.
- Organisatie van burgerparticipatie.
- Eigen verantwoordelijkheid (ook van eventueel participerende burgers).
- Duidelijke afspraken met de Stichting Buurtschap Doesburger Eng.

1. BoerenLandgoed Doesburger Eng'lenhoven

Deze variant vereist enige uitleg.

Ontwikkeling en beheer van een gebied ter grootte van de Doesburger Eng met de door velen onderschreven waarden op het gebied van natuur, agrarisch cultuurlandschap, et cetera verdient visie en goed **rentmeesterschap**. De stelling is dat goed rentmeesterschap alleen succesvol kan worden gerealiseerd als men concreet grip heeft op het te voeren beleid en de ontwikkeling en het beheer van het gebied. Zo zien we bij het Landgoed Hemmen een vernieuwend en langjarig beleid succesvol geïmplementeerd in zichtbare

ontwikkelingen, vergelijkbaar als voor de Doesburger Eng wordt nagestreefd. In het algemeen blijken landgoederen belangrijk te zijn voor het behoud van het cultuurlandschap.

Dit gegeven doortrekkende, is het idee om de Doesburger Eng als geheel als een 'virtueel' landgoed te beschouwen. Weliswaar zijn grond en opstanden in eigendom van velen, virtueel kunnen evenwel de eigenaren worden beschouwd als 'pachters' van het buurtlandgoed Doesburger Eng. Het rentmeesterschap – met bestaande eigendomssituaties als gegeven – kan professioneel worden uitgeoefend door te sturen op beoogde visie en met de inbreng van ter beschikking staande middelen. De eigenaar van het 'Landgoed' kan een Stichting zijn (zoals vele landgoedeigenaren voor het behoud van het landgoed voor het nageslacht een Stichting in het leven hebben geroepen).

Als ontwikkelrichting kan worden nagestreefd om een formele landgoedstatus te verwerven, daarmee in aanmerking komend voor financiële faciliteiten zoals die voor landgoederen gelden.

Verder kan aan het landgoed een op de cultuurhistorie gebaseerde ontwikkelrichting worden gegeven. Bijv. door de benaming 'Boerenlandgoed Doesburger Eng'lenhoven', met als landgoedafbakening de voormalige bezittingen van de familie Van Engelenhoven, concreet vrijwel de gehele Doesburger Eng. (N.B. Voorheen was de Doesburger Eng voor het merendeel in bezit van deze familie). Een op cultuurhistorie gebaseerd concept kan drager zijn voor behoud en ontwikkeling van de Doesburger Eng en betrokkenheid van de Buurt.

De Gemeente Ede, die in het bezit is van vele hectares landbouwgrond op de Doesburger Eng, is bij monde van het hoofd Grondzaken (rentmeester) zeer geïnteresseerd in dergelijke ontwikkelingen.

Deze variant wijkt overigens in de kern niet af van de eerder ambitie om een gebiedsorganisatie te ontwerpen naar analogie van de oude buurtschap. Daarbij voerde de Doesburger Buurt zelfbestuur over de gemeenschappelijke gronden. De virtuele landgoedvariant biedt misschien veel vrijheid voor het bedenken van nieuwe oplossingen.

Plussen van deze ontwerpvariant:

- Doorbreking van 'compromis'-achtige oplossingsrichtingen. Het Boerenlandgoed neer te zetten als beleidsprioriteit bij Gemeente Ede en Provincie.
- Vele combinatiemogelijkheden met naastgelegen Landgoed Kernhem en Landgoed Groot Zonneoord. De mogelijkheid om als virtueel landgoed, de gemeentelijke aanwijzing tot beschermd stads- of dorpsgezicht te verwerven.
- Rentmeesterschap wordt vereenzelvigd met duurzaamheid, verantwoordelijkheid en gezond financieel beheer – zaken die passen bij een buurderijconcept.
- Goede basis voor implementatie van een groundbank.

- Het landgoed beheert en ontwikkelt integraal have en goed!

2. Buurtboerderijen Doesburger Eng

Er is een drietal initiatieven gaande:

- Realisatie van een zorgboerderij aan de Zonneoordlaan, met het voornemen er ook een schaapskooi bij te bouwen. Er is door Landgoed Groot Zonneoord aan de Stichting Buurtschap Doesburger Eng expliciet de vraag gesteld om verantwoordelijkheid te nemen voor de exploitatie van de schaapskooi voor publieke doeleinden.
- Ontwikkelingsplannen voor buurtboerderij de Engelenhoeve (Familie Kemp, Woutersweg 1). Voor de ontwikkeling en exploitatie beoogt Kemp een Stichting op te zetten. De problematiek voor een gezonde exploitatie en beheer is vergelijkbaar.
- De ambitie van de Stichting Buurtschap Doesburger Eng om de Doesburger Molen meer open te stellen voor publiek, te laten malen en eventueel een winkeltje in te richten. De Doesburger Molen is eigendom van Gemeente Ede. Het beheer doet zichzelf. De molen wordt draaiende gehouden door enkele vrijwilligers.

Uitdaging is om genoemde objecten als leidraad te nemen voor het ontwerp van een buurderij, die de ontwikkeling en het beheer van buurtboerderijen op zich neemt. In het ontwikkelingsperspectief kunnen daarbij bijvoorbeeld ook de Pothoven en Groot Beetrum worden betrokken.

Plussen van deze ontwerpvariant:

- Een krachtige doelgerichte ontwikkelingsgerichte organisatie voor de tastbare (agrarische) cultuurhistorie en openstelling daarvan voor de gemeenschap.
- Een bedding voor huidige initiatiefnemers/ondernemers.
- Een kans voor het opzetten van een burgerparticipatiefonds.

3. Boer Eng en Buur Kernhem

In deze ontwerpvariant wordt ingespeeld op verbondenheid met het Landgoed Kernhem en de aangrenzende nieuwe woonwijk Kernhem. In deze wijken wonen burgers, van wie de meesten de Eng passeren en het een mooi gebied vinden – maar niet bijzonder genoeg om het als hún gebied te beschouwen.

In deze ontwerpvariant voor de buurderij kunnen concrete initiatieven als inspiratie dienen. Zoals de ideeën voor een landgoed(zorg)tuinderij van Marion Brouwer.

Voorstellen voor een dergelijke opzet werden ook al in de visie van de Doesburger Eng vermeld.

Bij een dergelijke opzet kunnen bewoners van Kernhem zich melden als ‘eigenaar’ van de landgoedtuinderij. Zij nemen daarin een financiële verantwoordelijkheid en worden uitbetaald in producten (vergelijk de opzet van de ‘Nieuwe Ronde’ op de Wageningse Eng).

In een eerdere fase heeft zich een echtpaar gemeld met een vergelijkbaar idee voor de Doesburger Eng.

Extra boer-en-buurelementen in de opzet van Marion Brouwer zijn de combinatie met landbouw en zorg, de teelt van vergeten groente en de beoogde betrokkenheid van de bewoners van Kernhem.

Ook een zonnepanelenproject – waarbij zonnepanelen worden geïnstalleerd op de stallen bij boeren en Boerenstroom wordt geleverd aan Kernhem – past in dit kader (zie interviewverslag met Van Engelenhoven).

De fysieke realisatie van het tuinderijconcept zou wel eens versneld kunnen worden als qua locatie wordt aangesloten bij de ontwikkelingen aan de Zonneoordlaan en de exploitatie van de schaapskooi. Ook kunnen de mogelijkheden bij boer Van Roekel aan de Goorsteeg worden onderzocht, ofschoon deze locatie minder aansluit bij de wijk Kernhem.

Plussen van deze ontwerpvariant:

- Sterk in burgerparticipatie. Concrete betrokkenheid bewoners Kernhem.
- Een bedding voor huidige initiatiefnemers/ondernemers.
- Uit te bouwen naar nieuwe vormen van burgerparticipatie.

4. Sorghsaem: Samen in zorg

Deze ontwerpvariant is gericht op een samenwerkingsverband/coöperatie op het gebied van Landbouw en Zorg. Een samenwerkingsverband kan gericht zijn op kennisontwikkeling, maar ook op de profilering van de bedrijven als één zorginstelling, die een positie in de lokale markt verwerft. De deelnemende boerderijen vormen dan als het ware locaties van deze instelling.

Deze variant speelt direct in op de behoefte en de ontwikkelingen op de Doesburger Eng.

Plussen van deze ontwerpvariant:

- Speelt in op huidige behoefte.
- Positionering en associatie van het Landbouw en Zorg-concept met de zorg en verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van de Doesburger Eng.
- Ontwikkelen van betrokkenheid op maatschappelijk niveau.

5.3 Toepasbaarheid van ontwerpvarianten

De ontwerpvarianten uit 5.2. zijn opgesteld om richting en structuur te geven aan eventuele vervolgpunten voor een buurderij. De varianten komen voort uit de onderkende behoeften en de analyse van de interviews.

De geschetste varianten zijn niet de enige – naast deze zijn er ongetwijfeld meer. In een inspirerende omgeving tijdens een te houden workshop zullen deze ongetwijfeld boven tafel komen.

Onderdelen van de ontwerpvarianten kunnen natuurlijk ook gecombineerd worden. Ook is voor te stellen dat door enkele betrokkenen of ondernemers aan variant 3 of 4 – zonder procesmatige begeleiding – invulling wordt gegeven en dat deze in een later stadium wordt geïntegreerd in een ruimer buurderijconcept zoals het virtuele Boerenlandgoed.

6. Conclusie en advies voor vervolg

Op grond van de analyse en ontwikkelde ontwerpvarianten kunnen de volgende conclusies worden getrokken en kan advies voor het vervolg worden geformuleerd:

1. Mogelijkheden voor een Buurderij Doesburger Eng

In de Doesburger Eng is een gebiedsproces op gang gebracht dat potentieel een goede basis vormt voor een buurderij-ontwerp. De vier geschetste varianten betreffen:

- (Virtueel) Boerenlandgoed Doesburger Eng'lenhoven,
- Buurtboerderijen Doesburger Eng,
- Boer Eng en Buur Kernhem,
- Sorghsaem, Samen in zorg.

Stuk voor stuk voldoende input voor een vernieuwend buurderij-ontwerp.

2. Rol van de Stichting Buurtschap Doesburger Eng

De Stichting Buurtschap Doesburger Eng stelt zich momenteel op als leidende gebiedsorganisatie. De in 2008 nagestreefde oprichting van een vereniging had evenwel te weinig draagvlak. De Stichting heeft daarom gekozen voor alle hens aan dek voor het bevorderen van uitvoeringsgerichte, tastbare, in het landschap zichtbare projecten, samen met de Gemeente Ede, in de verwachting om meer draagvlak bij burgers te verkrijgen. De stichting heeft haar prioriteit daardoor niet liggen bij een buurderij-ontwerp.

3. Belangstelling en commitment

De belangstelling voor de onderwerpen die aan de buurderijvarianten ten grondslag liggen, is bij de geïnterviewden zeker aanwezig. Deze belangstelling kan evenwel nog niet direct vertaald worden in een commitment en bereidheid tot creatief meedenken. Enerzijds ligt dit getuige de ervaring van deskundigen niet in de aard van betrokken boeren. Ook de teleurstellende belangstelling voor de oprichting van een vereniging is daarvoor een signaal.

Om mensen over de drempel te helpen, is zonder meer steun van de stichting vereist. Deze ontbreekt momenteel.

4. Vernieuwing komt van buiten

Veelal komt het initiatief voor vernieuwing van buiten. Dat geldt min of meer ook voor de Doesburger Eng. Zie daarvoor de eerdere initiatieven van *Profound Engineering*, de concrete ontwikkelingen door Paul Baan van de *Noaber Foundation*, de initiatieven van *Betuwenaar Kemp* m.b.t. de *Buurtboerderij Engelenhoeve* en de plannen voor een landgoedtuinderij van mevrouw Brouwer.

5. Beetje moe van plannenmakerij

Het gebied en betrokkenen 'ondergaan' al enkele jaren het geweld van plan na plan na plan... Maar concrete en zichtbare resultaten zijn beperkt – ook voor wat betreft afspraken met Gemeente Ede of weerslag in een nieuw bestemmingsplan. Het jaar 2008 heeft hierin geen aantoonbare verandering gebracht. De doelstellingen in de geformuleerde visie zijn dan ook geenszins bereikt en geborgd. Voor zowel geïnterviewde boeren als de beleidsmedewerkers van de Gemeente, al of niet geïnformeerde burgers, de Stichting Doesburger Eng geldt: A.u.b. 'Spa in de grond'. Dan pas is er weer voldoende creatieve ruimte om nieuwe plannen te maken.

6. Pas op de plaats voor de buurderij

Gelet op voorgaande constatering is in overleg met de opdrachtgever besloten om in het Identificatieproject Buurderij een pas op de plaats te maken.

7. Uitvoeringsprioriteiten van de stichting

Dit houdt in dat de stichting prioriteit zal geven aan de ontwikkeling en uitvoering van de projecten rondom de molen. De projecten en ambities zoals die voortvloeiden uit deze inventarisatie hebben minder prioriteit.

8. Flankerende buurtschapontwikkeling

Enkele ondernemers zijn bij de verdere uitbouw van hun plannen gebaat bij een nauwe betrokkenheid van de Gemeente en de Buurt en samenwerking met andere gelijkgestemde ondernemers. Geadviseerd wordt dat de stichting, de Gemeente Ede en eventuele andere sponsors, na kennis te hebben genomen van de ambities en plussen van een buurderij, betreffende initiatiefnemers stimuleren om een (buurderij)onderneming – al dan niet procesmatig ondersteund – op te zetten.

9. Volgende stappen in ontwikkeling van de gebiedsorganisatie

Indien de uitvoering van projecten op gang komt, zullen er onmiddellijk vragen rijzen omtrent exploitatie en beheer, betrokkenheid en inspraak van burgers en bewoners, financiering, de relatie met de Gemeente, et cetera. Een aantal van deze vraagstukken is afgevangen in de adviezen voor het professionaliseren van de gebiedsorganisatie van de Stichting Buurtschap Doesburger Eng (zie Bijlage E). In dit kader wordt geadviseerd om bijvoorbeeld eind 2009 of begin 2010 de analyse en aanbevelingen van dit identificatieproject van stal te halen, en met de dan betrokkenen een workshop te organiseren om de voorwaarden voor een buurderij-ontwerp af te tasten.

10. Heroriëntatie op een buurderij-ontwerp.

Aanvullend wordt geadviseerd om bijvoorbeeld eind 2009 of begin 2010 de analyse

en aanbevelingen van dit identificatieproject van stal te halen en met de dan betrokkenen een workshop te organiseren om de voorwaarden voor een buurderijontwerp af te tasten. Voorwaarde voor het moment is een dan aanwezige behoefte aan de hand van enkele op gang gekomen projectontwikkelingen.

7. Achtergronddocumenten

Deze rapportage betreft het Identificatieproject Buurderij Doesburger Eng. De volgende werkdocumenten zijn in het kader van dit onderzoek of annex daarmee opgesteld:

- Projectvoorstel 'Van Boerderij naar Buurderij' (concept), november 2007
- Voorstel voor projectidentificatie Buurderij Doesburger Eng, 12 november 2007
- Opdrachtbrief van InnovatieNetwerk, 15 november 2007
- Informatiememorandum voor te voeren gesprekken, 1 april 2008
- Gespreksverslagen, april 2008-september 2008
- Feedback naar geïnterviewden, juni 2008
- Stand van zaken project 'Buurderij Doesburger Eng', juni 2008
- Concept Gebiedsprogramma Doesburger Eng, juli 2008
- Stand van zaken project 'Buurderij Doesburger Eng', inclusief voorstellen voor een uitvoeringsgerichte organisatie, augustus 2008.

In een aparte – vertrouwelijke – bijlage zijn opgenomen:

Bijlage A: Interview- en gespreksverslagen.

Bijlage B: Buurtboerderij De Engelenhoeve.

Bijlage C: Landgoedtuinderij Doesburg-Kernhem.

Bijlage D: Gebiedsprogramma Doesburger Eng.

Bijlage E: Uitbouw gebiedsgerichte samenwerking.

Summary

Report on Identification Project for Doesburger Eng Rural Community

R. Hilhorst, Green Valley

InnovationNetwork Report 09.2.212, Utrecht, The Netherlands, March 2009.

Identification Project

The Doesburger Neighbourhood in Ede has been going through an area development process for several years now. In an earlier exploratory study carried out for 'Gelderse Vallei' into the opportunities for a 'Rural Community', the 'Doesburger Eng' was perceived to be a promising area. This identification project was conducted as a first phase ahead of a possible design phase. The aim was to establish whether there was sufficient commitment and whether there was agreement on the basic principles and aims for setting up a Rural Community.

Phasing

The phasing for this identification project was as follows:

- A. Talks, small-scale meetings, including preparation and interim reporting.
- B. Organization of a meeting with those directly involved to determine the feasibility and shape (design principles and design process) of a possible follow-up.
- C. Final report and, possibly, a project proposal for a Rural Community scheme.

Between phases A and B a 'go/no go' decision was planned on the basis of the expected energy and consensus on a successful Rural Community scheme.

Suggested subjects for a Rural Community scheme

The talks were conducted in the first instance with farmers and land users of the Doesburger Eng. A link was established here with earlier (project) developments at the Doesburger Eng, centring on the following themes: homegrown feed, land mobility, land use change and diversification (community care, education). During the talks we assessed whether there is sufficient commitment to work on a Rural Community, which essential elements the Rural Community should contain (design principles) and what the design space is. The frameworks within which sufficient energy and commitment exists were identified.

The talks with the farmers were characterized by a welcoming, open and loyal attitude. All sorts of – mainly substantive – issues were put on the table; particularly issues that had also been raised in an earlier project, but which so far had not been mentioned in concrete terms at farm level. It also became clear that the willingness to tackle things together will depend strongly on the concrete nature of the proposals. The need for tangibility is felt among many of those involved. The comment ‘There has been a lot of talk, but not much walk’ speaks for itself. At the same time, there is definitely also appreciation for the progress made so far.

The interviews with farmers revealed a strong interest in three subjects:

1. **Land and land use**, both for agricultural purposes and in the framework of countryside and nature management and accessibility;
2. Diversification by means of **agriculture and community care/special needs**;
3. To a lesser extent: **energy**.

The importance of a joined-up and integrated approach is acknowledged on all three fronts.

A Rural Community scheme should include at least one of the subjects, but could also comprise all three.

The subjects mentioned share the following characteristics:

- They fit in with the focal issues of the vision for the Doesburger Eng.
- They touch on the farmer-neighbour relationship.
- They give a direct impulse to the commercial result of the participating farms/businesses.
- A partnership yields extra added value.

A fourth subject is the development of **neighbourhood farms** or **farmer-and-neighbour farms**. Reference can be made here to initiatives, currently being developed at the Doesburger Eng, like an initiative to set up a horticultural estate and the plans for a multifunctional farm, De Engelenhoeve. New forms of food production were not or hardly mentioned.

Support and Commitment

In the second instance talks were conducted with the Municipality of Ede, other entrepreneurs and experts involved, and issues were put to the Board of Stichting Buurtschap Doesburger Eng, a foundation that was set up during the previous projects and currently acts as the driver of the area development process.

The talks showed that people were to a certain extent open to a good dialogue and mental sponsoring. This, however, is not synonymous with commitment.

Almost everyone wants to see reasonable prospects of actual implementation as a condition for participating. This assurance, however, cannot be provided in the planning and design phase that is required for a Rural Community scheme. An added problem is that designing a Rural Community scheme is unfamiliar territory for the farmers involved. As for the wider community, after going through a long-term project with many ups and downs, they too prefer to put their energy into tangible initiatives. This is particularly clear in the report on the foundation's choices and attitude.

In summary

- There is certainly an interest in the idea of a Rural Community scheme.
- Commitment and design space differ per subject.
- In each case the design space is limited to initiatives that offer prospects of concrete implementation.
- The innovative element of a Rural Community scheme lies mainly in a public-private, financially independent form of partnership. The support and commitment for this is minimal at present.
- A more feasible option is to seek concrete cooperation in the field of neighbourhood farms and agriculture. The question raised here is whether the development of such initiatives meets the criteria for a project-based Rural Community design process.

In view of the above findings, it was decided in consultation with the principal to put the Rural Community identification project on hold.

Concrete results

- The farmers had little say in earlier projects. The identification project drew a number of ideas, plans and possibilities to the attention of the area development organization. In parallel with this project, these were incorporated into an area development programme drawn up under the responsibility of the foundation. This programme, included in Appendix B of this report, also forms part of a policy memorandum of the Municipality of Ede.
- The discussion about public-private partnerships, the role of an area development organization and the thinking about an implementation organization led to advice for the Stichting Buurtschap Doesburger Eng about the expansion of the area development partnership (see Appendix E). Some Rural Community schemes fit in with the development proposed in this advice.
- The identification project produced four stimulating and inspiring design paths for the Rural Community:

- Farming Estate Doesburger Eng'lenhoven.
- Neighbourhood farms Doesburger Eng.
- Farmer Eng and Neighbour Kernhem.
- Sorghsaem, Samen in zorg (Caring Together).

These design proposals are discussed in greater detail in Chapter 5. The advice is to address these at a later stage.